

I. I. Сергієнко, Т. В. Кубриченко

E-mail: ina.sergienko@rambler.ru

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Перспективи розвитку сучасного постіндустріального, інформаційно-комунікативного суспільства, як відомо, вимагають від людини готовності до гармонійної міжособистісної взаємодії, до сприймання світу в усьому його розмаїтті. Відтак перед освітою як одним з провідних інститутів соціалізації особистості постає завдання формування відповідних якостей особистості, серед яких особливе місце належить комунікативній толерантності, що визначається авторами як структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, який містить сукупність комунікативних знань, умінь, переживань, соціально-вольових прагнень і вчинків, що виражають ставлення до суспільства, оточуючих тощо (В. Бойко, О. Грива).

Дослідниками представлено концептуальні моделі толерантного спілкування, розкрито його феноменологію, закономірності й процесуальні особливості (В. Бойко, Б. Гершунський, М. Громкова, П. Комогоров, О. Лутошкін та інші) та виявлено інтерес до комунікативної толерантності як поліфункціонального феномену й метапредметної категорії. Проаналізовано низку моделей комунікативної толерантності: 1) комунікативна толерантність як байдужість; 2) комунікативна толерантність як неможливість взаєморозуміння (як повага до іншого, якого я не можу розуміти і з яким не можу взаємодіяти); 3) комунікативна толерантність як поблажливість; 4) комунікативна толерантність як розширення власного досвіду і критичний діалог, повага до чужої позиції в сполученні з установкою на взаємну зміну позицій у результаті критичного діалогу (В. Лекторський).

З огляду на те, що комунікативна толерантність старшокласників є структурованим комплексом характеристик (якостей) особистості, що містить сукупність комунікативних знань, умінь, переживань, соціально-вольових прагнень і вчинків, які виражають ставлення до суспільства, оточуючих тощо, виокремлено різну кількість водночас подібних структурних компонентів комунікативної толерантності: названо чотири компоненти (емоційний, когнітивний, діяльнісний та мотиваційно-ціннісний (С. Русакова)), три компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий (О. Клепцова), або – пізнавально-когнітивний; емоційно-ціннісний; мотиваційно-поведінковий (В. Лекторський)).

Показано, що комунікативна толерантність особистості детермінується найрізноманітнішими чинниками, при цьому загалом зазначено, що на старшокласника можуть впливати два основні типи факторів: 1) психологічні; 2) соціальні – ті, що виступають як «зовнішні» щодо особистості (В. Лекторський, С. Русакова).

Зважаючи на зазначене, уявлялося цікавим дослідити деякі соціально-психологічні детермінанти комунікативної толерантності старшокласників. До емпіричного дослідження загалом було залучено 195 осіб, серед яких 75 старшокласників (45 дівчат та 30 юнаків, віком 15-17 років), 45 педагогічних працівників і 75 батьків учнів. Комплекс психодіагностичних засобів склали: методика діагностики комунікативної толерантності (В. Бойко), опитувальник «Індекс толерантності» (Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Н. Шайгерєва), методика діагностики стилю взаємодії В. Симонова, метод соціометрії (Дж. Морено).

Дослідження показало наявність позитивного статистично значущого зв'язку між показниками комунікативної толерантності *педагогів* та старшокласників, а також – між показниками загальної толерантності педагогів та комунікативної толерантності старшокласників. Крім того, позитивний статистично значущий зв'язок було встановлено між показниками комунікативної толерантності *батьків* та комунікативної толерантності старшокласників.

Було також з'ясовано характер зв'язку стилів педагогічної взаємодії *вчителів* з комунікативною толерантністю старшокласників: показники демократичного стилю педагогічної взаємодії виявилися позитивно статистично значущо пов'язаними з показниками комунікативної толерантності старшокласників, натомість чим вищими є показники авторитарного стилю взаємодії педагогів, тим нижчою є комунікативна толерантність учнів (Таблиця 1).

Таблиця 1 – Значення коефіцієнтів кореляції р-Спірмена між показниками комунікативної толерантності старшокласників та стилем педагогічної взаємодії вчителів

Стиль взаємодії педагогів	Комунікативна толерантність старшокласників
Авторитарний	-0,54*
Демократичний	0,43*
Ліберальний	0,3

* кореляція значуща при $p < 0,05$

Тобто, чим вище показники за авторитарним стилем педагогічної взаємодії, тим нижчою є комунікативна толерантність старшокласників. Натомість демократичний стиль взаємодії педагогів прямо пов'язаний з комунікативною толерантністю старшокласників. Статистично значущого зв'язку між ліберальним стилем педагогічної взаємодії вчителів та комунікативною толерантністю старшокласників не виявлено. Отже є підстави припускати певну обумовленість комунікативної толерантності старшокласників стилем педагогічної взаємодії вчителів.

Також було встановлено статистично значущі відмінності за показниками соціального статусу між старшокласниками з високим та низьким рівнем комунікативної толерантності (Таблиця 2).

Таблиця 2 – Усереднені показники соціального статусу старшокласників з різним рівнем комунікативної толерантності та рівень значущості розбіжностей за критерієм U-Манна-Уїтні

Показники	Групи досліджуваних старшокласників		Значення критерію розбіжностей U-МаннаУїтні
	Популярні підлітки	Непопулярні підлітки	
Комунікативна толерантність	38,5	25,5	2,34*
Загальна толерантність	34,3	23,4	2,61*

Примітка: * розбіжності значущі на рівні 0,05

Виявилося, що популярні серед однолітків старшокласники характеризуються більш високими показниками комунікативної толерантності порівняно з непопулярними учнями.

Таким чином, отримані дані, як уявляється, можуть слугувати певними аргументами на користь обумовленості комунікативної толерантності старшокласників взаємодією з ровесниками, вчителями і батьками, але водночас потребують вивчення більш широкого кола соціально-психологічних детермінант, з'ясування статевих та вікових відмінностей комунікативної толерантності, а також проведення лонгітюдного дослідження становлення комунікативної толерантності особистості.